

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی
گروه روان‌شناسی

پایان‌نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته روان‌شناسی با گرایش تربیتی

عنوان

عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق بر مبنای روش بنیادبخشی
نظریه در مقطع کارشناسی دانشگاه بیرجند

استاد راهنما

دکتر احمد خامسان

استاد مشاور

دکتر محسن آیتی

نگارش

مینا مهرابی‌نیا

شهریورماه ۱۳۹۲

تقدیم به:

چشمه‌های جوشان محبت

جلوه‌های مهر و عطوفت الهی

لبفندهای پر مهر زندگی

پدر و مادر عزیز

که در تمام مراحل زندگی، به من راه و رسم درست زیستن را آموختند.

تقدیر و تشکر:

شکر شایان نثار ایزد منان که توفیق را رفیق راهم سافت تا این پایان نامه را به اتمام برسانم. در این راستا و در وهله‌ی اول از استاد راهنمای بزرگوارم جناب آقای دکتر خامسان که همواره نگارنده را مورد لطف و محبت و راهنمایی‌های بی‌نظیر خود قرار داده اند، کمال تشکر را دارم. از استاد گرامی‌ام جناب آقای دکتر آیتی که در سمت مشاور اینجانب نظرات ارزشمند و تجربه‌های گرانبهای خود را در این پژوهش در اختیارم قرار دادند، بی‌نهایت سپاسگزارم. همچنین بر خود لازم می‌دانم که مراتب سپاس خود را نسبت به اساتید ممتزّم سرکار خانم دکتر راستگومقدم، دکتر فورشیدزاده، دکتر اسدی، دکتر پاکدامن و سرکارخانم طالبزاده ابراز نمایم. در پایان از همکاری تمامی همکلاسی‌ها، هم‌اتاقی‌ها و دوستانم صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات پژوهش

۱	۱-۱ مقدمه
۱	۱-۲ بیان مسئله
۵	۱-۳ اهمیت و ضرورت پژوهش
۶	۱-۴ اهداف پژوهش
۶	۱-۵ پرسش‌های پژوهش
۷	۱-۶ تعاریف نظری و تعاریف عملیاتی
۷	۱-۶-۱ تعریف تدریس اثربخش
۷	۱-۶-۲ تعریف دانشجویان موفق
۷	۱-۶-۳ تعریف دانشجویان ناموفق

فصل دوم: ادبیات و پیشینه‌ی پژوهش

۸	۲-۱ مقدمه
۸	۲-۲ مفاهیم یادگیری، آموزش و تدریس
۹	۲-۲-۱ مفهوم یادگیری
۹	۲-۲-۲ مفهوم آموزش
۹	۲-۲-۳ مفهوم تدریس
۱۰	۲-۳ ماهیت تدریس
۱۰	۲-۴ نظریه‌های تدریس
۱۳	۲-۵ سبک‌های تدریس اساتید
۱۳	۲-۵-۱ سبک‌های تدریس
۱۴	۲-۵-۲ سبک‌های تفکر و سبک تدریس
۱۵	۲-۵-۳ سبک فرزندپروری بامریند و سبک تدریس
۱۶	۲-۵-۴ مدیریت کلاس و سبک تدریس
۱۶	۲-۶ اساتید اثربخش
۱۷	۲-۶-۱ ویژگی‌های اساتید اثربخش
۲۰	۲-۷ تدریس اثربخش

۲۱	۸-۲ چهارچوب تدریس اثربخش
۲۱	۸-۲-۱ متغیرهای زمینه‌ای
۲۲	۸-۲-۲ متغیرهای فرآیندی
۲۲	۸-۲-۳ متغیرهای فرآورده‌ای
۲۳	۹-۲ بخش علمی و هنری تدریس اثربخش
۲۳	۹-۲-۱ بخش علمی تدریس اثربخش
۲۳	۹-۲-۲ بخش هنری تدریس اثربخش
۲۴	۱۰-۲ عوامل مؤثر در تدریس اثربخش
۲۵	۱۱-۲ پژوهش‌های مرتبط با تدریس اثربخش
۲۵	۱۱-۲-۱ پژوهش‌های مرتبط با عوامل مؤثر در تدریس اثربخش
۲۶	۱۱-۲-۲ پژوهش‌های مرتبط با تدریس اثربخش از دیدگاه اساتید
۲۷	۱۱-۲-۳ پژوهش‌های مرتبط با تدریس اثربخش از دیدگاه اساتید و دانشجویان
۲۹	۱۱-۲-۴ پژوهش‌های مرتبط با تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان
۳۳	۱۲-۲ جمع‌بندی

فصل سوم: روش پژوهش

۳۵	۳-۱ مقدمه
۳۵	۳-۲ روش پژوهش
۳۶	۳-۲-۱ تاریخچه و تعریف بنیادبخشی نظریه
۳۸	۳-۲-۲ فرآیند پژوهش با بنیادبخشی نظریه
۳۸	۳-۳ جامعه و نمونه پژوهش
۳۹	۳-۳-۱ روش نمونه‌گیری
۴۰	۳-۳-۲ حجم نمونه
۴۲	۳-۴ ابزار پژوهش
۴۲	۳-۴-۱ تدوین سوال‌های مصاحبه
۴۳	۳-۵ تحلیل داده‌ها
۴۴	۳-۵-۱ تحلیل اولیه
۴۴	۳-۵-۱-۱ کدگذاری باز
۴۵	۳-۵-۱-۱ کدگذاری متمرکز
۴۵	۳-۵-۲ تحلیل ثانویه

۴۵	۳-۵-۲-۱ کدگذاری محوری
۴۵	۳-۵-۳ تحلیل نهایی
۴۶	۳-۵-۳-۱ کدگذاری انتخابی
۴۶	۳-۶ شیوه طراحی مدل

فصل چهارم: ارائه یافته‌ها، بحث و نتیجه‌گیری

۴۸	۴-۱ مقدمه
۴۸	۴-۲ سوال اول پژوهش
۴۸	۴-۳ سوال دوم پژوهش
۴۹	۴-۳-۱ تعاریف تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق
۵۰	۴-۳-۲ تعاریف تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان ناموفق
۵۱	۴-۴ سوال سوم پژوهش
۵۲	۴-۴-۱ تحلیل اولیه
۵۳	۴-۴-۲ تحلیل ثانویه
۵۴	۴-۴-۲-۱ عوامل زمینه‌ای
۵۶	۴-۴-۲-۲ موجبات علی
۷۰	۴-۴-۲-۳ پیامدها
۷۱	۴-۵ سوال چهارم پژوهشی
۷۴	۴-۶ تحلیل نهایی
۷۵	۴-۷ شیوه طراحی مدل
۷۵	۴-۷-۱ شرایط زمینه‌ای تدریس اثربخش
۷۶	۴-۷-۲ شرایط علی تدریس اثربخش
۷۶	۴-۷-۳ پیامدهای تدریس اثربخش
۷۸	۴-۸ سوال پنجم پژوهش
۸۲	۴-۹ بحث و نتیجه‌گیری
۸۸	۴-۱۰ پیشنهادات
۸۸	۴-۱۰-۱ پیشنهادات پژوهشی
۸۸	۴-۱۰-۲ پیشنهادات کاربردی پژوهش
۸۸	۴-۱۰-۳ محدودیت‌های پژوهش

منابع

۸۹

۹۲

الف) منابع فارسی

ب) منابع انگلیسی

پیوست‌ها

۹۴

۹۶

پیوست شماره ۱

پیوست شماره ۲

فهرست جداول

۲۵	جدول ۱-۲ عوامل مؤثر در تدریس اثربخش
۲۶	جدول ۲-۲ عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه اساتید
۲۷	جدول ۳-۲ عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان و اساتید
۲۹	جدول ۴-۲ عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان
۳۹	جدول ۱-۳ مشخصات جامعه پژوهش
۴۱	جدول ۲-۳ مشخصات نمونه پژوهش
۵۲	جدول ۱-۴ نمونه‌ای از تحلیل اولیه
۵۳	جدول ۲-۴ کدگذاری باز و متمرکز
۵۳	جدول ۳-۴ تحلیل ثانویه
۷۸	جدول ۴-۴ اولویت‌بندی شرایط زمینه‌ای مؤثر در تدریس اثربخش
۷۸	جدول ۵-۴ اولویت‌بندی موجبات علی مؤثر در تدریس اثربخش
۷۹	جدول ۶-۴ اولویت‌بندی پیامدهای مؤثر در تدریس اثربخش
۸۰	جدول ۷-۴ اولویت‌بندی شرایط زمینه‌ای غیرمؤثر در تدریس اثربخش
۸۰	جدول ۸-۴ اولویت‌بندی عوامل علی غیرمؤثر در تدریس اثربخش
۸۱	جدول ۹-۴ اولویت‌بندی پیامدهای غیرمؤثر در تدریس اثربخش
۸۵	جدول ۱۰-۴ راهکارهایی برای تدریس اثربخش

فهرست اشکال

- ۲۲ شکل ۱-۲ چارچوب بنیادی تفکر در مورد تدریس اثربخش
- ۳۸ شکل ۱-۳ خلاصه مراحل پژوهش با روش بنیادبخشی نظریه
- ۷۷ شکل ۱-۴ مدل عوامل مؤثر در تدریس اثربخش

چکیده

از مهم‌ترین اهداف نظام آموزشی هر کشوری آموزش و پرورش افراد جامعه به منظور ایجاد رشد و تحول در کشور، متناسب با فضای رقابتی جهان می‌باشد. بنابراین توجه به شیوه‌های تدریس از دیدگاه دانشجویان به‌عنوان یکی از ارکان اساسی کلاس درس، نقشی اساسی در تشخیص تدریس اثربخش دارد. هدف این پژوهش بررسی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق می‌باشد. این مطالعه با رویکرد کیفی و روش بنیادبخشی نظریه انجام شده است. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ترکیبی ۳۲ نفر از دانشجویان دانشکده‌های فنی و مهندسی، علوم پایه، کشاورزی، علوم انسانی و علوم تربیتی و روان‌شناسی انتخاب و مصاحبه شدند. داده‌های پژوهش با استفاده از روش بنیادبخشی نظریه و در قالب کدگذاری‌های باز، متمرکز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌های حاصل از تحلیل در قالب مدلی نظری در سه بخش عوامل زمینه‌ای (شامل: امکانات دانشگاهی، برنامه‌ریزی آموزش و جو همکلاسی‌ها)، موجبات علی (شامل: نقش استاد و نقش دانشجو) و پیامدها (شامل: تحول منش دانشجو) ارائه شدند و مقوله‌ی «جذب دانشجو» به عنوان مقوله مرکزی در میان ابعاد مختلف نقش استاد انتخاب شد به صورتی که همه‌ی فعالیت‌های استاد به منظور ارائه‌ی تدریس باید جذب‌کننده‌ی دانشجو باشند تا منجر به تدریسی اثربخش شود. از دیگر نتایج پژوهش حاضر دست یافتن به سه عامل غیرمؤثر در تدریس اثربخش (تدریس سنتی، تعداد زیاد دانشجویان و عدم تخصص اساتید در درس مورد تدریس) می‌باشد. همچنین اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان به ترتیب روش‌های نوین تدریس، ارتباط استاد و دانشجو، تکالیف کلاسی، توان‌مندی علمی و جذب دانشجو به دست آمده است.

واژگان کلیدی: تدریس اثربخش، دانشجویان موفق، دانشجویان ناموفق، بنیادبخشی نظریه

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱ مقدمه

رشد و تحول سریع، مداوم و رقابتی کشورها در تولید دانش و فنون نوین به منظور ایجاد فضای فیزیکی، روانی، اجتماعی و اقتصادی بهتر، منجر به زندگی راحت تر و کسب اقتدار در عرصه‌های بین‌المللی می‌شود. به این منظور پرورش دانش‌آموختگان واجد توان‌مندی‌های بالا در نظام آموزش عالی از مهم‌ترین شاخص‌های رشد هر جامعه‌ای به حساب می‌آید (مهری‌نژاد و پاشا شریفی، ۱۳۸۴).

دانشگاه‌ها به عنوان عامل اجرایی در آموزش عالی نقش مؤثری در توسعه و تدارک منابع انسانی به منظور پیشرفت، جواب‌گویی به نیازها و ارتقاء تکنولوژی ایفا می‌کنند. از این رو دانشگاه‌ها دارای وظایفی آموزشی، پژوهشی و خدماتی برای تربیت نیروی انسانی در رده‌های مختلف می‌باشد. در بین وظایف مطرح شده آموزش یا تدریس از مهم‌ترین وظایفی است که علاوه بر رابطه‌ی تعاملی خود با سایر وظایف، زیربنای سایر وظایف دانشگاه نیز محسوب می‌شود (صالحی، ۱۳۸۰). بنابراین توجه به روش‌های آموزشی و یا شیوه‌هایی از تدریس که بتواند اهداف نظام آموزشی را در آموزش عالی تحقق بخشد بیش از پیش مدنظر سیاست‌گذاران آموزشی قرار گرفته است.

آموزش و تدریس از عمده‌ترین وظایف اساتید در دانشگاه‌ها محسوب می‌شود (ظه‌ور و اسلامی‌نژاد، ۱۳۸۱). هدف تدریس ممکن ساختن یادگیری در دانشجو است، اما تدریس در دانشگاه‌ها همیشه اثربخش نمی‌باشد (شعبانی ورکی و حسین قلی‌زاده، ۱۳۸۵). بنابراین به منظور تسهیل یادگیری و تربیت دانشجویان به عنوان محصول اصلی آموزش عالی، توجه به چگونگی اجرای تدریس در دانشگاه و عوامل مؤثر در اثربخشی آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از این رو پژوهش حاضر قصد دارد که به تعیین مهم‌ترین عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان به عنوان صاحبان آموزش یا دریافت‌کنندگان آموزش اساتید بپردازد.

۱-۲ بیان مسئله

در فرآیند آموزش، تدریس و یادگیری دو بخش وابسته به هم هستند. تدریس فعالیت استاد است که نتیجه‌ی آن یادگیری دانشجو می‌باشد (بنور و لویوف؛ ۱۹۹۷، نقل از عسگری و محبوب مودب، ۱۳۸۹). از آنجایی که عده‌ای هنوز تدریس را فعالیتی یک‌جانبه می‌دانند که در آن استاد صرفاً ارائه دهنده‌ی مطالب می‌باشد، بدون اینکه توجهی به نتایج حاصل از تدریس و رابطه‌ی تعاملی میان استاد و دانشجو داشته باشد، لازم است که تعریف جامعی از تدریس ارائه شود (فلمینگ و پروس^۱، ۱۳۷۳).

تدریس، تعامل یا رفتار متقابل مدرس و فراگیر، براساس طرح منظم و هدف‌دار مدرس برای ایجاد تغییر در رفتار فراگیر است. در این تعریف به تعامل میان مدرس و فراگیر و همچنین هدف‌دار بودن فعالیت‌های مدرس تاکید می‌شود (شعبانی، ۱۳۷۱). روشن است که اساتید، دانشجویان و فرآیند تدریس ارکان اصلی یک کلاس درس را تشکیل می‌دهند و تدریس اساسی‌ترین وظیفه استاد می‌باشد.

¹ Benor & Leviyof

² Fleming & Prrott

چگونگی اجرای تدریس و عوامل مؤثر در بهبود اثربخشی آن، در آموزش عالی امری مهم و قابل توجه است (صالحی، ۱۳۸۰). از سوی دیگر دانشجویان نیز به عنوان رکن مهم دیگر این مجموعه، با انگیزه‌ی یادگیری و رفتارهای خود نقش قابل توجهی در دستیابی به تدریس اثربخش ایفا می‌کنند و شاید بتوان گفت فراگیران اصلی‌ترین منبع برای اصلاح شیوه‌های تدریس اثربخش می‌باشند.

شناسایی و اجرای تدریس اثربخش در آموزش عالی همواره یک چالش بوده است و تعاریف متعدد موجود در زمینه‌ی تدریس اثربخش نیز نشان‌دهنده‌ی ابعاد متفاوت این مفهوم می‌باشند. به طور مثال کریاکو^۱ (۲۰۰۹) تدریس اثربخش را توانایی اساتید در فراهم آوردن تجربه جهت کسب نتایج آموزش مطلوب تعریف می‌کند، به صورتی که تک‌تک دانشجویان در فرآیند تدریس درگیر فعالیت یادگیری شوند. هریس^۲ معتقد است که تدریس اثربخش علاوه بر اهداف آموزشی مشخص به صلاحیت‌های علمی، مهارت‌ها، رفتارها، سبک‌های آموزشی، رشد حرفه‌ای، پژوهش و تفکر اساتید نیز بستگی دارد (۱۹۹۸؛ نقل از آراسته و محمودی‌راد، ۱۳۸۲).

از بررسی تعاریف ارائه شده می‌توان نتیجه گرفت که تدریس اثربخش، تدریسی است هدفدار و از پیش طراحی شده که در آن اساتید با توجه به اهداف آموزشی مشخص و متناسب با سطح شناختی دانشجویان عمل می‌کنند و با ایجاد یک محیط یادگیری درگیرکننده و مشارکتی با دانشجویان‌شان به نتایج آموزشی مطلوب دست می‌یابند.

شعاری‌نژاد (۱۳۸۷) در اهمیت تدریس اثربخش، این تدریس را نوعی درمان معرفی کرده است که به مفهوم تشخیص اشتباهات و کمبودهای تدریس و کمک در اصلاح و رفع آن‌ها می‌باشد. به این منظور لزوم بازنگری شیوه‌های تدریس از دیدگاه‌های دانشجویان، اساتید و مقایسه این دیدگاه‌ها براساس امکانات و شرایط موجود، امری ضروری است. از این طریق می‌توان با تشخیص کاستی‌ها و ضعف‌های موجود در اهداف و فعالیت‌های کلاسی و ایجاد تحول در آن‌ها، انگیزه لازم در اساتید را به منظور دستیابی به یک تدریس اثربخش ایجاد کرد.

برخی از صاحب‌نظران بر این باورند که تدریس اثربخش توسط اساتیدی با توان‌مندی‌های خاص صورت می‌گیرد. اساتید اثربخش با تدریسی برانگیزاننده، دانشجویان خود را جذب می‌کنند (جونز^۳، ۲۰۰۸؛ مولر و اربی^۴، ۲۰۰۸؛ نقل از استاین، فوجی‌ساکو، دیوس و مک‌لین^۵، ۲۰۱۲). چنین اساتیدی میان مهارت‌های شخصی‌شان و عملکرد موفقیت‌آمیز دانشجویان‌شان هماهنگی ایجاد می‌کنند (تراثمن^۶، ۲۰۰۸ و گنلی، کوین‌تانار و لوپ^۷، ۲۰۰۷؛ نقل از استاین و همکاران، ۲۰۱۲).

از این رو تدریس اثربخش از اساسی‌ترین معیارهای سلامت حرفه‌ای اساتید است که قابل توجه می‌باشد، زیرا پیروی از روش‌های موجود و دنباله‌روی‌های دیگران که احتمال دارد در زمان حاضر کارایی لازم را نداشته باشند، به اثرات منفی در سلامت شغلی جامعه منجر می‌شود (ویکامب^۸، ۲۰۰۷؛ نقل از استاین و همکاران، ۲۰۱۲). با توجه به

¹ Kyriacou

² Harris

³ Jones

⁴ Muller & Irby

⁵ Stein, Fujisaki, Davis & MacLea

⁶ Trautmann

⁷ Ganley, Quintanar & Loop

⁸ Whitcomb

اهمیت تدریس در نظام آموزش عالی و نقش تأثیرگذار آن در جامعه لزوم شناسایی تدریس اثربخش و اعمال آن در نظام آموزشی کشور امری ضروری به نظر می‌رسد.

پژوهش‌هایی جهت شناسایی تدریس اثربخش در آموزش عالی انجام شده است که در تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف و کمبودها نقش مهمی را ایفا می‌کنند. طالب‌زاده شوشتری (۱۳۹۰) این پژوهش‌ها را به شش دسته کلی تقسیم کرده است: ۱- پژوهش‌های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان، ۲- پژوهش‌های تدریس اثربخش از دیدگاه اساتید، ۳- مقایسه دیدگاه اساتید و دانشجویان در تدریس اثربخش، ۴- پژوهش‌های مرتبط با عوامل اصلی در تدریس اثربخش، ۵- پژوهش‌هایی که به صورت ویژه به بررسی یکی از عوامل پرداخته است و ۶- پژوهش‌های تدریس اثربخش از دیدگاه معلمان.

در این پژوهش‌ها برای اشاره به عواملی که باعث اثربخشی تدریس اساتید می‌گردند از اصطلاحاتی مانند «شاخص‌ها، ویژگی‌ها، عوامل مؤثر، نشانگان‌ها و معیارها» استفاده شده است؛ اما با بررسی دقیق این اصطلاحات، در پژوهش‌های داخلی، مشخص شد که همه‌ی آن‌ها، به مفاهیم یکسانی اشاره دارند. بر این اساس شاید بتوان تدریس اثربخش را از زاویه‌ای دیگر در چهار حیطه‌ی کلی «روش تدریس، قدرت ارتباط، دانش پژوهی و شخصیت فردی» که هر یک به بخش‌های فرعی نیز قابل تقسیم است، قرار داد.

برای توضیح این تقسیم‌بندی می‌توان به پژوهش شیخ‌زاده (۱۳۸۸) که به تعیین مهم‌ترین شاخص‌های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان پرداخته است، اشاره کرد. در این پژوهش قدرت ارتباط، روش تدریس، دانش پژوهی و شخصیت فردی مهم‌ترین جنبه‌های تدریس اثربخش مطرح شده‌اند. در پژوهش ظهور و اسلامی‌نژاد (۱۳۸۱) نیز روش تدریس، قدرت ارتباط، دانش پژوهی و شخصیت فردی مهم‌ترین جنبه‌های تدریس اثربخش معرفی شده است. در زمینه‌ی دانش پژوهی، ویژگی‌های علم و دانش، و ارائه مطالب نو، در زمینه‌ی روش تدریس، انتقال شفاف و واضح مطالب و نیز آماده‌سازی کلاس برای تفکر و بحث، در زمینه‌ی قدرت ارتباط، ایجاد مشارکت دانشجو در مباحث و ارتباط دوستانه با دانشجو، و در زمینه‌ی شخصیت فردی، بیان شیوا و ساده، اعتماد بنفس و قاطعیت به عنوان مهم‌ترین شاخص‌های تدریس اثربخش شناخته شده است.

در کنار پژوهش‌هایی که به بررسی دیدگاه دانشجویان در زمینه عوامل مؤثر در تدریس اثربخش می‌پردازند، پژوهش‌هایی نیز عوامل مؤثر در تدریس اثربخش را از دیدگاه دانشجویان و اساتید با هم مقایسه می‌کنند. این پژوهش‌ها با مقایسه دیدگاه‌های دانشجویان و اساتید در زمینه تدریس اثربخش، با شفاف‌سازی دیدگاه‌های مشترک و شناسایی و تعدیل اختلاف نظرها نقش مهمی را در معرفی بهترین شیوه تدریس دارند.

به طور مثال عسگری و محجوب مؤدب (۱۳۸۹) دانش پژوهی، روش تدریس و قدرت ارتباط را از دیدگاه اساتید و قدرت ارتباط، روش تدریس، شخصیت فردی و دانش پژوهی را از دیدگاه دانشجویان، مهم‌ترین اولویت‌های تدریس اثربخش معرفی نموده‌اند. یافته‌های پژوهشی محدثی، فیضی و سالم صافی (۱۳۹۰) که به منظور مقایسه شاخص‌های تدریس اثربخش از دیدگاه اعضای هیئت علمی و دانشجویان انجام شده است، حیطه روش تدریس را از دیدگاه اساتید و حیطه توانایی در ایجاد ارتباط و مشاوره را از دیدگاه دانشجویان از مهم‌ترین حیطه‌های تأثیرگذار بر تدریس اثربخش معرفی کرده است. همان‌طور که مشخص است قدرت ارتباط معیاری ارزشمند در تدریس از

دیدگاه دانشجویان محسوب می‌شود، در صورتی که از دیدگاه اساتید دانش‌پژوهی و روش تدریس اولویت بیشتری دارد. تشخیص این اختلاف نظرها را می‌توان به عنوان یک نقطه شروع برای ایجاد هماهنگی بین اساتید و دانشجویان به منظور پیشروی در جهت تدریس اثربخش به کار برد.

مروری بر پیشنه‌ی پژوهش‌های خارج از کشور نیز به عوامل متعددی در زمینه تدریس اثربخش اشاره می‌کند. یافته‌های پژوهشی راما^۱ (۲۰۱۱) نشان داده است که اساتید به منظور افزایش اثربخشی تدریس خود باید مؤلفه‌های، آگاهی از نقش آموزشی خود، توانایی شناخت شخصیت دانشجویان، توانایی در کنترل کردن احساسات و ثبات خود، آمادگی برای ایجاد یک رابطه مثبت با دانشجویان، قابلیت انطباق دادن روش تدریس در مواقع لازم برای دانشجویان ویژه، انصاف و سازگاری، پذیرش وظایف قانونی و سازمانی و تنظیم آن‌ها را دنبال کنند. مارش^۲ (۱۹۸۴) عوامل اصلی تدریس اثربخش را یادگیری، اشتیاق، روشنی بیان، تعامل گروهی، تفاهم فردی، نمره‌دهی، تکلیف‌دهی، تسلط استاد به محتوای درس و گستره پوشش‌دهی به موضوع درس بیان کرده است (کولیتچ و دین^۳، ۱۹۹۹؛ نقل از طالب‌زاده شوشتری، ۱۳۹۰).

یافته‌های پژوهشی چیکرینگ و گیمنسن^۴ (۱۹۸۷) هفت اصل مؤثر در آموزش خوب را تشویق ارتباط میان دانشجویان و مدرسان، توسعه روابط متقابل و همکاری میان دانشجویان، تشویق یادگیری فعال، بازخورد فوری، تاکید بر زمان در انجام تکالیف، داشتن انتظارات بالا و احترام به استعدادها و گوناگون و روش‌های یادگیری عنوان کردند. تنگ^۵ نیز در بررسی عوامل مرتبط با تدریس اثربخش به مواد آموزشی واضح، میزان و کیفیت پاسخگویی استاد به سؤالات دانشجویان، داشتن رفتار حرفه‌ایی، داشتن تسلط بر موضوع درس و داشتن انتظارات بالا اشاره کرده است (۱۹۹۷؛ نقل از عندلیب و احمدی، ۱۳۸۶).

اغلب مطالعات انجام شده پیرامون تدریس اثربخش با رویکردی کمی به این مقوله پرداخته‌اند و مطالعات معدودی در این زمینه با رویکردی کیفی انجام شده است. از جمله پژوهش کیفی در ایران، طالب‌زاده شوشتری (۱۳۹۰) که در پژوهشی به منظور تشخیص اسنادهای اساتید موفق در تدریس اثربخش با استفاده از روش بنیادبخشی نظریه، عوامل مؤثر در تدریس اثربخش را در سه دسته کلی عوامل بافتی، شامل بافت خرد و کلان، عوامل علی شامل ویژگی‌های فردی، توان‌مندی در بعد علمی و توان‌مندی در بعد روابط انسانی و پیامدها و نتایج عنوان نمودند که مقوله محوری در این پژوهش، توانایی مدرس در انتقال توان‌مندی‌ها و ویژگی‌های خود به دانشجویان بود. در پژوهشی دیگر نجفی کلیانی، شریف، جمشیدی و کریمی (۱۳۸۹) درک دانشجویان از تدریس مؤثر را با استفاده از روش تحلیل محتوا بررسی کرده‌اند. در این پژوهش درون مایه‌های اصلی تدریس مؤثر، آمادگی، پویایی، ارزش‌گذاری، ویژگی‌های فردی استاد، سازماندهی، ارزشیابی، کاربردی و منابع معرفی شده است.

پژوهش حاضر بر آن است تا با بررسی دیدگاه دانشجویان در مورد عواملی که منجر به اثربخشی تدریس می‌شوند، پیشنهاداتی سودمند برای اساتید ارائه کند. از آنجایی که دانشجویان در سطح دانشگاه به لحاظ هوش،

¹ Rama

² Marsh

³ Kolitch & Dean

⁴ Chickering & Gamson

⁵ Tang

استعداد و در نهایت از نظر موفقیت تحصیلی در سطوح متفاوتی قرار دارند سعی شده است که دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق تحصیلی بررسی شود.

بیشتر نتایج به دست آمده در زمینه‌ی تدریس اثربخش مربوط به پژوهش‌های کمی می‌باشند که با استفاده از پرسشنامه و گویه‌های از قبل تعیین شده به وجود آمده‌اند و در نوع خود محدودیت‌هایی دارند. از جمله این که ممکن است پرسشنامه‌ها به دقت پر نشده باشند یا بسیاری از مطالب مهم ناگفته مانده باشند. از این رو رویکرد کیفی با انعطاف‌پذیری بیشتر خود نسبت به رویکردهای کمی در زمینه شناسایی عوامل مؤثر در تدریس می‌تواند آن را از یک رویکرد ایستا و از پیش تعیین شده به فعالیتی پویا و مداوم تبدیل کند و با ارائه دید وسیع‌تر و عینی‌تری از تدریس اثربخش و بیان ایده‌های خلاقانه که از طریق مصاحبه فرصت ابراز شدن پیدا می‌کنند، در رسیدن به هدف موردنظر مفید باشد.

رویکرد کیفی مورد استفاده در این پژوهش بنیادبخشی^۱ نظریه می‌باشد، بنیادبخشی نظریه هم روشی برای انجام پژوهش و هم ابزاری برای ایجاد نظریه است استفاده از این روش موجب می‌شود که پژوهشگر با عبور از پیشینه و ادبیات موجود، نظریه را از خود داده‌ها استخراج کند (خامسان، ۱۳۸۸).

بررسی پژوهش‌های کیفی انجام شده در زمینه‌ی تدریس اثربخش مشخص کرده است پژوهشی که در این زمینه از روش بنیادبخشی نظریه استفاده کرده است به بررسی دیدگاه اساتید پرداخته است و دیگر پژوهش کیفی در این زمینه با استفاده از روش تحلیل محتوا دیدگاه دانشجویان را بررسی کرده است. بنابراین با توجه به کمبود پژوهش در زمینه تدریس اثربخش با رویکرد کیفی، خصوصاً عدم انجام مطالعه‌ای با روش بنیادبخشی نظریه با توجه به دیدگاه دانشجویان لزوم پژوهش در این زمینه مشخص می‌شود. از این رو پژوهش حاضر قصد دارد که الگویی از عوامل مؤثر در تدریس اثربخش را با توجه به دیدگاه دانشجویان و با استفاده از روش بنیادبخشی نظریه ارائه دهد.

۱-۳ اهمیت و ضرورت پژوهش

بدون شک توجه به تدریس و عوامل مؤثر در اثربخشی آن موجب ارتقاء و بهبود فرآیند تدریس می‌شود. به صورتی که پژوهش در این زمینه موجب شناسایی عوامل مؤثر و غیرمؤثر در تدریس شده و موجبات تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف موجود در تدریس را فراهم می‌سازد. کلرر^۲ تدریس را فعالیتی بین فردی معرفی می‌کند که به صورت تعاملی بین مدرس و فراگیران جریان دارد (۱۹۸۵؛ نقل از موسی‌پور، ۱۳۸۳).

هدف از تدریس یادگیری دانشجویان می‌باشد و دانشجویان به عنوان یکی از اجزای مهم فرآیند تدریس از یک طرف دارای نقشی مشارکتی در تدریس هستند و از طرف دیگر به عنوان مخاطبان اصلی فرآیند آموزش نقش برجسته‌ای در دستیابی به تدریس اثربخش ایفا می‌کنند. به این صورت که آگاهی از نظرات و دیدگاه‌های آن‌ها موجب شناسایی عوامل مؤثر و غیرمؤثر در تدریس شده و موجبات بهبود این فرآیند را فراهم می‌سازند. از این رو بررسی دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق در زمینه‌ی تدریس اثربخش امری ضروری به نظر می‌رسد.

^۱ Grounded Theory

^۲ Klaurer

استفاده از روش بنیادبخشی نظریه در این پژوهش می‌تواند ارائه‌کننده الگو یا نظریه‌ای سودمند در زمینه تدریس اثربخش باشد. ارائه نظریه در این زمینه علاوه بر ایجاد پژوهش‌های جدید، در شناسایی سطح اثربخشی تدریس موجود و برنامه‌ریزی برای ارتقاء آن در نظام آموزشی نیز دارای کاربرد می‌باشد که مجموع این عوامل ضرورت و اهمیت پژوهش در این زمینه را روشن می‌سازند.

۱-۴ اهداف پژوهش

هدف اصلی این پژوهش «بررسی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق بر مبنای روش بنیادبخشی نظریه در مقطع کارشناسی دانشگاه بیرجند» می‌باشد. علاوه بر هدف اصلی ذکر شده، اهداف فرعی زیر نیز دنبال شده است:

۱. بررسی تفاوت بین دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق در ارتباط با تدریس اثربخش و عوامل مؤثر در آن
۲. بررسی تعریف تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق
۳. بررسی تعریف تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان ناموفق
۴. بررسی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق
۵. بررسی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان ناموفق
۶. بررسی عوامل غیرمؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق
۷. بررسی عوامل غیرمؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان ناموفق
۸. اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق
۹. اولویت‌بندی عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان ناموفق

۱-۵ پرسش‌های پژوهش

- این پژوهش به دلیل ماهیت اکتشافی و کیفی آن فرضیه ندارد و هدف، پاسخ به پرسش‌های پژوهشی زیر می‌باشد.
۱. آیا تفاوتی بین دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق در ارتباط با تدریس اثربخش و عوامل مؤثر در آن وجود دارد؟
  ۲. تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق چیست و چگونه تعریف می‌شود؟
  ۳. عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از نظر دانشجویان موفق و ناموفق چه می‌باشد؟
  ۴. از نظر دانشجویان موفق و ناموفق چه عواملی منجر به یک تدریس غیراثربخش می‌شود؟
  ۵. از نظر اهمیت عوامل مؤثر در تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان موفق و ناموفق چگونه اولویت‌بندی می‌شوند؟

۱-۶ تعاریف نظری و عملیاتی متغیرها

۱-۶-۱ تدریس اثربخش

تعریف نظری: برلین^۱ تدریس اثربخش را ترکیبی پویا از تجربه و تخصص مدرس در مجموعه‌ی وسیعی از راهبردهای آموزشی به همراه درک عمیقی از تک‌تک فراگیران در کلاس و برآورده کردن نیازهای آن‌ها را در زمان مناسب تعریف می‌کند (۱۹۸۶؛ نقل از مارزانو، ۲۰۰۷).

تعریف عملیاتی: تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان که از طریق مصاحبه به دست آمده است.

۱-۶-۲ تعریف دانشجویان موفق

تعریف نظری: ول فولک^۲ دانشجویان موفق را معمولاً دانشجویانی با انگیزه بالا برای یادگیری معرفی می‌کند که با انجام تکالیف خود به پیشرفت بالایی دست می‌یابند (۱۹۹۵؛ نقل از امینان و قمی‌زاده، ۱۳۸۶).

تعریف عملیاتی: از نظر عملیاتی دانشجویانی موفق می‌باشند که معدل کل آن‌ها جزء ۱۰٪ بالای معدل در میان ورودی‌های ۸۸ و ۸۹ دانشکده خود می‌باشد.

۱-۶-۳ تعریف دانشجویان ناموفق

تعریف نظری: گانیه^۳ دانشجویان ناموفق را دانشجویانی با انگیزه پایین برای یادگیری معرفی می‌کند که تکالیف خود را با جدیت انجام نمی‌دهند و در نتیجه پیشرفت چندانی را کسب نمی‌کنند (۱۳۷۸؛ نقل از امینان و قمی‌زاده، ۱۳۸۶).

تعریف عملیاتی: از نظر عملیاتی دانشجویانی ناموفق می‌باشند که معدل کل آن‌ها جزء ۱۰٪ پایین معدل در میان ورودی‌های ۸۸ و ۸۹ دانشکده خود می‌باشد.

---

¹ Berliner

² WoolFolk

³ Ganyh